

YAŞAYAN ESKİ TÜRK İNANÇLARI İTİBARIYLA
“TÜRK MİTOLOJİSİ” VE PROF. DR. BHAEDDİN ÖGEL

TURKISH MYTHOLOGY, CONSIDERING WITH THE CURRENTLY OLD TURKISH
BELIEF AND PROF. DR. BHAEDDİN ÖGEL

Yaşar KALAFAT*

Özet

Bu çalı mada, Bahaeddin Ögel'in kısa biyografisi verilmi ve daha sonra onun Türk kültür tarihine yönelme seyrine ve mitoloji konulu eserlerine de inilmi tir. Bugün yapılmaya çalı ılanlar ile O'nun açtı ı yol arasında ba ıntı kurulmaya çalı ılmı tir.

Anahtar Kelimeler: Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi, nanç, Kurt

Abstract

In this study, the short biography of Bahaeddin Ögel was introduced and then his methodical way of approach to the Turkish cultural history along with his deeds on the subject of mythology is mentioned. The methods and the research way that was initiated by him is being to connected with the currently devised works on the subjects.

Key Words: Bahaeddin Ogel, Turkish Mythology, Belief, Wolf

0. Giriş

Biz çalı mamızda Rahmetli hocamız Bahaeddin Ögel'in kısa biyografisini verdikten sonra onun Türk kültür tarihine yönelme seyrine ve eserlerinden mitoloji konulu olanlara kısaca de inece iz. Bugün yapılmaya çalı ılanlar ile O'nun açtı ı yol arasındaki ba ıntıya yer verece iz. Esasen “Türk Mitolojisi”, “Türk Kültür Tarihine Giri ”, “ slamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi”, “Türk Kültürü'nün Geli me Çaları” gibi eserlerinde yer verilmemi , bir kültür kodu veya kült olu turdu u halde de inilmemi bir konu adeta yoktur. Bu çalı malar; Türk kültüründe musiki, el sanatları, halk takvimi, spor, beslenme giyim- ku am ve benzeri gibi üst ba lıkların yanında renk, yön, rüya, fal, e lence, Hızır gibi konularda yapılacak çalı malar için de kaynak eserlerdir. Biz seçilmi birkaç alt ba lık üzerinde durmaya niyetlenmi tik. Seçme zorlu u çekince kurt üzerinde daha do ru bir ifade ile sözlü kültürümüzde kurt, hatta atasözü nitelikli sözlü kültürde kurt üzerinde durmaya karar verdik

1. Metin

Kurdun Türk destanlarındaki yeri Bahaeddin Ögel'in çalı malarında ayrıntılı yer almı iken; **Bozkurt**, **Gök kuyruklu kurt**, **Gök Kurt**, **Gök yeledi kurt** (Uygur O uznâmesinde, Boz yeledi tecrübeli korkunç kurtlar), **Böri-Tigin/Bor Çıgın** (Cengiz Han'ın o lu), **Kurt/börü** (Belki de çok eski zamanlarda Türklere bir Totemdi, Hunlar ça ında bir töz'dü. Göktürk ça ında daha ziyade bir semboldü.), **Başkurt/Başkırt** (O uz Han'a dü man halklar arasında gelmektedir.), **Al börü/Al pörü** (Altay mitolojisinde, insanüstü cesarete sahip olan kutsal kahramanlarla, insanlara iyilik getirmeyen kötü ruhlara verilen bir ad veya sıfattır. Al-pörü 'Korkunç kurt', alyı 'Korkunç ve sihirli orman' gibi), **Al Kurt**

* Dr.

(Kitanlardan Çin’e gelen tavus, tavus, kaplumbağa gibi kurt da ak idi), **Kurt Ana** (Kurt Ana ile ilgili efsaneler, Kurt Ata ile ilgili efsanelerden daha yeni idiler.), **Kurt ata** (Kurt Ataya sahip amanlar pek makbul sayılmıyordu), **Kurttan hamile** (Cengiz Han Destanı’nda Alan Koa gece evinde yatarken odasına parlak bir ışık girer ve o bu ışıktan gebe kalır. Işık daha sonra bir kurda dönüşür.), **Kurt hizmetçi** (Göktürk Hakanlarının muhafız erlerine börü, kurt denirdi.) ve **Tanrının habercisi** (Altay Türkleri ana açkakan kunun Tanrı ile aralarındaki elçi) oldu unan inanıyordu. amanların bazıları kartal veya herkes kuşu olabiliyorlardı. Her birinin kılına girdiği bir hayvanı vardı ve buna hubilgan deniyordu. Yakut Türkleri bazen kurt veya tilkiden medet umar; bu iki hayvanın bol bol resimlerini yaparlardı. Kurt ekline girme ‘Methamorphose’ olayına Altay ve Sibiry Türk destanlarında da sık sık rastlanıyordu. Bir destanda 13 kız 13 kurt oluveriyordu.) Kurt Totem “Sibiry’da ongon sayılan hayvanların derileri soyulup içleri dolduruluyordu. Hâlbuki Hun çağına ait kurtların derileri soyulmuş fakat içleri doldurulmamıştır. Öyle anlaşıyor ki, Kurt, M.Ö. II. Asırda bile iptidai totem mahiyetini tamamen kaybetmiştir. Kurt Türk halklarında kutsal bir tılsım veya arma haline gelmiştir. Nitekim Moğol halklarındaki Ongon sözü de Çağatay Türklerinde ‘Tamga’ veya ‘arma’ anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Ouz boylarını temsil eden av kullarından mürekkep ongonlar, Sibiry amanizmindeki iptidai manaların çoktan kaybetmiş olmalıydılar. **Kurt yiğit, Kurt alp/Kaskır Alp**, ayrıca **Kurt Dağı, Kurt Derisi, Kurt Dili, Dişi Kurt, Kurt gözlü** (Kırgız edebiyatında Manas gök gözlü, kır bıyıklı olarak tasvir edilmiştir.), **Erkek Kurt, Kurt kılından yüzük, Kurt Derisi** (Ürgel yıldızının gökyüzünde açtığı deliği kapatmak için bir bahadır 30 çift kurt derisinden bir eldiven yaptırır.), **Kurtlu arma, Kazıkurt/Kazıgurt** (Ouz linin güneşin doğuşundaki dallardan biri), **kurt-koyun, kurt-tilki** gibi kurtla ilgili isim ve isim tamlamaları vardır ki bir kısmı doğrudan inanç içerikli dirler. Bunlardan; **Kurt dili** (Manas’ın okları kurt dilli kır oklardı), **Kurt gözlü, Kurt kılından yüzük** (Atilla’nın karısının yüzü ü kurt kılı ile kaplıdır.), **Kurt Mağarası, Kurt Yiğit ve Kurt Alp**’in, tespiti bizim için yeni olmuştur.¹

“A emirem bu derenin kurdu var
Her yidiğin gûna gûna derdi var

Balam küsmü ne virane yurdu var
Benim derdim hiçbir derde benzemez”

Erzurum türküsünde geçen ‘**derenin kurdu**’ tanımlaması ile kastedilmiş olan bize göre derede yaayan ve insanları parçalayabileceğinden çekinilen kurt denildi. Bu zahiri belirlemenin yanı sıra, dere sahipliği idi ve o sahip bir kurttu. Zira Türk halk inançlarında, sahipler arasında kurdun da bulunduğu unu, “derenin kurdu” gibi “dağın kurdu”, “kalenin kurdu”, “ormanın kurdu”, “kalenin kurdu” tanımlamaları ile özel bir kurttan bahsedildiğini diğer bulgular arasında da görüyoruz. Mesela, tamamen yanmış bir ormandan veya köyden en son ayrılan “**köyün kurdu**” olur.² Umulmadık bir hareketin beklenilmeyen bir kimse tarafından yapılması “hangi dağın kurdu öldü” denimi anlatılırken bize göre burada anılan kurttur. Altay dağlarında, Kurt Dağı adını taşıyan birçok tepenin bulunması, Kurt Dağı Eyaleti’nden bahsedilmiş olması³ üzerinde durulan anlamda bir mana ifade eder mi? Belirli uluslardan beherinin; bir kutsal dağ, bir kutsal bitkisi ve bir kutsal hayvanının olduğu inancı bu noktada bir anlam ifade edebilir.

Kurt – Totem ve Kurt-Töz konusunda Celal Beydili de açıklama yapmaktadır. Arkaik dönemlere ait kendisine has bir tapınma ekli olan ve kabile ve klanlarda görülen totemizme ait çok sayıda kuram vardır. Etnik coğrafia anlamında, daha ziyade Avusturya, Afrika ve Amerika kabileleri arasında görülmüştür. Her klanın ayrı bir totemi vardı ve o klandan gelenler o totemi kutsal sayıp onun soyundan geldiklerine inanırlardı. Türklerdeki ‘Kurt ata’ inancı ise herhangi bir klan veya kabilenin değil tüm Türk soylularının atası idi. Eski Türklerde kurt hiçbir zaman totem olmamıştır. Ouz boylarının çadırlarındaki tözler totem denildi ve Selçukluların çift başlı kartı ise totemizmle ilgisi olmayan uuz getireceğine inanılan birtakım semboller veya tılsımlardı. Totemist toplumlarda her klanın cet saydığı bir totem var iken Türklerde sadece bozkurt vardır.⁴ Tös-Töz, Sibiry Türk halk inançlarında ataların göstergesi olan bir varlık. Moğolların “ongon” Tuva ve Uryanhay Türklerinin “eren”, Yakut Türklerinin “tangara” ve

¹ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi I. C ‘Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar’** Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989;II. C. Ankara, 1995

² Yaşar Kalafat, “Sarı Saltuklular”, www.yasarkalafat.info

³ B.Ögel, **Türk Mitolojisi I**, s.44

⁴ Celal Beydili, **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük**, çeviren; Eren Ercan, yurt Yayınları, Ankara 2005, s. 561–562

“emeget” dedikleri putlara Yenisey ve Altay Türkleri “tös” yahut “töz” diyorlardı. Altaylarda her oyma nın bir “aru töz”ü vardı.⁵

Buryatlarda Tav an’ın ko ucu, Ku u’nun ekline girinilen/hubilgan, Kartal’ın elçi ve kurt’un da habercileri oldu una inanılır.⁶ Çorum’un Alevi inançlı Müslüman halkının dedelerinden Kurt Baba ile Seyit Sultan sava zamanında Kandil Baba’ya haber ta ıyarak muhabereyi sa lıyorlardı. Kurdun üst seviyedeki haberle mede görev üstlendi i inancında bir devamlılık vardır.

Kutsala habercilik yapma, haber yapanın kılı na girebilme ve kılı na girilebilenin resmini yapma konusunda ya ayan bir inanç ve uygulama da Kafkasya’daki Türk kültürlü halklarda ya adı nı görebiliyoruz. Karaçaylar tahta karyolarına kurt resmi çiziyor, mahkemede davalı olmaları halinde duru maya gitmeden evvel bu kurt resmine bakıyor veya ellerini ona sürüyorlardı.⁷

Ülger Yıldızı ile ilgili anlatıda oldu u gibi Kurt derisinin hikmetine Anadolu Türk kültür co rafyasında da inanılır. Büyü yapıldı ı için zıfafta ba arılı olamayan gençler, Hakkâri yöresinde kurt derisinde murat alırlar. Kurt kafasının esnetilmi derisinden geçirilmi hasta bebeklerin ifa bulacaklarına inanılır.⁸ Kurt derisinde ola an üstülük arama inancında da bir süreklili in oldu u söylenebilecektir.

Anadolu’da Kars ve çevresinde çocuk kırklanaca ı zaman kırk suyuna fasulye tanesi gibi sayılabilir eylerden 40 adet konur. Bunlardan en makbulü bir çift kurutulmu kurban veya kurt gözüdür. Kurt gözü kurban gözü ile e de erde algılanmı olup, Al Karısı ve benzeri gibi görünmeyen tehditlere kar ı koruyucu oldu una inanılmı tır. Kurt gözünün mistik gücü de mitolojik dönemden günümüze kadar gelebilmi tir.⁹

Kurt kılı, Atilla’nın e inin yüzü ünde oldu u gibi, Anadolu bilhassa Do u Anadolu halk inançlarında da itibarlı bir yere sahiptir. Erkek çocuk daha bebekken burnu delinerek deli inden kurt kılı geçirilir ise, o çocu un cesur olaca na inanılır.¹⁰

Bizim kurt adı ile ilgili çalı malarımızda kurdun; Börü, Canavar, Asina, Gök börü gibi çe itli kullanım ekileri ve Kurtalan, Kara kurt, Kurt kale, Kurt Dere gibi yer adı; Börü can, Börü bek, Hacı kurt, Kurtman, Kurtça, Kurt veli, Kurt seyit, Kurtçepe gibi insan ismi; Kurt Oyunu, Kurt Ebe Oyunu gibi oyun isimlerinde yer aldı na, kurtpençesi gibi ilaç isimlerinde de kurt ismine rastlandı na dair tespitlerimiz olmu tu.¹¹

Bu arada Eski Türk nançları, Eski Türk nanç Sistemi, Tengricilik, Gök Tanrı nanç Sistemi, amanizm veya Kamizm nedir veya ne de ildir türünden hususları bir yana, aralarındaki ortaklıklar ve farklılıklar da keza bir tarafa; Türklerin eski dinleri ile ilgili çalı ma yapacak olanlar, Bahaeddin Ögel’in çalı malarında sorularına cevap bulabilirler. Ayrıca bu inanç isimlendirmelerinin hepsinde de çalı mamıza konu olan kurt içerikli inançlar vardır.

Bahaeddin Ögel 1924 yılında Elazı ’da Harputlu bir esnaf ailenin çocu u olarak dünyaya gelmi tir. O, karde lerinin en büyü ü idi. Tarihçi olu unda Harput’un zengin tarihi dokusunun ve annesinin etkili oldu u ifade edilir. “Türkiye’de bir çok insanın Türk kültürü, Türk dünyası., Türkistan ve Orta Asya Türk kültür Tarihi gibi konularda ilgilenmek öyle dursun, sözünü dahi etme e cesaret edemedikleri veya lüzumsuz buldukları dönemlerde Ögel, bu konuların uzmanı olarak yazılar kaleme almı , üniversite kürsülerinde dersler vermi , tezler yönetmi , yayımlamı tır. u anda onun ara tırma konusu bugün Türk insanını yakından ilgilendirmektedir”¹²

Bahaeddin Ögel ilk ve ortaokulu memleketinde, liseyi Malatya’da okuduktan sonra, 1941 yılında DTCF’ye kaydolur. Fakülte ö rencili i sırasında bölümünün derslerinin dı nda arkeoloji ve Çin dili ve edebiyatı dersleri de alır. 1945 yılında DTCF’den mezun olur. Daha sonra Mo olca ve Farsçayı çalı malarında yaralanabilecek kadar ö renir. Bu dönemde Türkçe ve Almanca makaleler yayınlamaktadır. Mezuniyetten sonra Erzurum Lisesi’nde ö retmenlik ve alanı ile ilgili ara tırmalar yapar. Bu dönemde de bölgenin kültür tarihi ile ilgili makaleleri yayımlamaktadır. 1947 yılında Hasano lan

⁵ C.Bey Dili, a.g.e. s.562–563

⁶ B.Ögel, a.g.e. s.47

⁷ Bilal Kaypanov, “Karaçay Türklerinin Börü ‘Kurtla’ İlgili Töreleri” *As-Alan*, Moskova, 2000

⁸ Ya ar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları I, Türk Kalk İrfanında Kurt*, Lalezar, Ankara 2007

⁹ Ya ar Kalafat, a.g.e.

¹⁰ Ya ar Kalafat a.g.e.

¹¹ Ya ar Kalafat, *Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları I Türk Halk İrfanında Kurt*, Lalezar, Ankara 2007

¹² Abdulkadir Yuvalı-Muhammed Be ir A an, (Hazırlayanlar) *Prof. Dr. Bahaeddin Ögel*, Türk Dünyası Ara tırma Vakfı, stanbul 1995 s.1

Köy Enstitüsü'ne tayini çıkar. Buranın yüksek kısmı kapatıldı ı için Millî Eğitim Bakanlığı bursunu kazanarak Prof. Dr. W. Eberhard'ın yönetiminde doktora öğrencisi olur. “Uygur Devletinin Kurulu u” konulu tezi ile 1948 yılında tarih doktoru olur. Alanı ile ilgili ara tırma ve yayınları devam eder. Aynı yıl mezun oldu u fakültenin Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Kürsüsü'ne stajyer asistan olur. 1950–1952 yılları arasında askerli ini yaparken doçentlik e de hazırlanır ve 1952 yılında doçentlik yabancı dil imtihanını kazanır. 1953 yılında ran'da alanı ile ilgili çalı malarda bulunur.

Bahaeddin Ögel, aynı yıl Almanya'ya gitti. Hamburg Üniversitesi, Münih Üniversitesi ve Maine Üniversiteleri'nde alanın otoriteleri ile temasları oldu. Türk kültür tarihi ara tırmaları için uyguladı ı metodu burada edindi. Türkiye'ye dönünce, 1955 yılında tarih doçenti oldu. 1957 yılında mezun oldu u fakültede Türk Tarih Kürsüsüne doçent olarak atandı. 1959 yılında burslu ara tırmacı olarak tekrar Almanya'ya gitti. Almanya'dan 1961 yılında dönen Bahaeddin Ögel Çin'e gidemeyince Taiwan Hükümeti kanalı ile misafir öğrenci statüsü ile 1962–1963 yıllarında Taiwan'da çalı tı ve Sino-Turcia adlı eserini burada yayınlayıp, akabinde Japonya'da sahasıyla ilgili temasları oldu. Daha sonra bu çalı ma hocanın profesörlük tezi olacaktır. 1964 yılında Türkiye'ye döndü.¹³

Ankara Gençlik ve Spor Akademisi (1976–77), Kara Harp Okulu (1977–78), A.Ü.Fen Fakültesi'nde (1982–1984) ders veren Bahaeddin Ögel, Atatürk İnkeleri ve İnkılâp Tarihi, A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Gazi Üniversitesi İnkılâp Tarihi, Fırat Üniversitesi'nde (1978–82) keza alanında dersler verdi. Zaman zaman idari görevlerde bulundu.

Bahaeddin Ögel hocamın Türk kültürünün tarihi ile ilgili çalı malarında, Çin'de 3 yıl kalmı olmasının etkisi muhakkak ki, büyük olmu tur. “ İslamiyet'ten Önceki Türk Kültür Tarihi, Türk Mitolojisi I-II, Türklerde Devlet Anlayı ı, Türk Kültürünün Geli me Ça ları, Hunlar I-II gibi eserleri bu te hise ahitlik etmektedirler. Keza 20 cilt olarak planlanmı iken 9 ciltte kalmı olan Türk Kültür Tarihine Giri isimli eseri de, bu konuda bir ba ka dev kanıttır. Bu eseri; Türklerde yaylak-kı lak hayatı, ziraat kültürü, ev kültürü, yemek kültürü, giyecek ve süslenme, tu ve bayrak, ordu ve ordugâh, ota ordu ve aile disiplinin temelleri, devlet ve ordu meheri, halk musikisi gibi konuları ihtiva etmektedir. Bahaeddin Ögel, 1924'de ba layan hayatından, 07 Mart 1989 tarihindeki son nefesine kadar Türk kültür tarihini adeta ya ayarak ara tırmı tır¹⁴

Günümüzde sadece günümüz Türkiye'sinde de il, Türk kültür co rafyasının her kesiminde ve sadece ana dili Türkçe olan halklar de il, Türklük ara tırmaları arttıkça kendisini daha yakından tanıma imkânı bulan ortak medeniyetin halkları da Türklük ara tırmaları yapmaktadır. Siyasî iktidarların de i en siyasî tercihleri bir ekilde Türklük anlayı larına, giderek Türklük ara tırmalarına do al olarak yansımaktadır. Ancak So uk sava 'tan sonra Türk hükümetleri kültür akrabalarına kar ı kültürel kimlik arayı nda da ilgisiz kalmamı lardır. İgili bakanlıkların çalı maları doyurucu olmasalar da bu gerçe e ahitlik yapmaktadır. Sivil toplum kurulu larının ara tırmalarının yanı sıra, Türk üniversitelerinde tarih, sosyoloji, arkeoloji, filoloji, halkbilimi alanlarında bölümler kurulmu , lisans ve lisansüstü programlar açılmı , ara tırma merkezleri olu turulmu tur. Bunlar yayın faaliyetleri ve kültür ölenleri ile donatılmı , Aynı co rafyanın halkları ortak üniversiteler tesis edip öğrenci ve öğrenci mübadelesi uygulamaya ba lamı lardır.

Bahaeddin Ögel bütün bu arayı ve uygulamaların zorlukların ki isel gayretler ile a ıldı ı dönemin bir alp ereni idi. Hocamla Türk Devlet Anlayı ı isimli kitabımın yazılma döneminde daha yakın ili ki içerisinde olduk. Bu yıllar Cumhuriyet Dönemi Türk Tarihi ile daha yakından ilgilendikleri yıllardı. Bu yıllar, Türk devletinin devlet yönetimi konusunda, Türk devlet yönetiminin aksakallardan dinlemeye daha fazla ihtiyaç oldu u dönemdi. Hocam sadece üniversite kürsüsünden öğrencilerine, yayınları ile tüm Türk halkına seslenmekle kalmıyor, her danı ıldı nda resmi zevata aksakallık da yapıyordu. Ünlü “On altı Türk Devleti” içerikli takvim hocamın hocalı ı, Türk Kültürü Ara tırma Enstitüsü ara tırmacı kadrosunun deste i ile ve bizlerin asistanlı ı ile yapılabildi tir.

Bu takvimde imparatorluk olabildi Türk devletleri haritaları ile gösterilirken; ayrıca bu haritalarda ba kentleri, ülke sınırları, resmi ile birlikte kurucuları, kurulu ve yıkılı tarihleri de belirtiliyordu. Takvimde halkın mensup oldu u din, kullandı ı alfabe, resmi dili dönemlerindeki ünlü kültürel olaylar, insanlık kültürüne katkıları ve yıkılı sebepleri de kısa açıklamalarla anlatılmakta idi. Her sahifesinde Atatürk'ün bir vecizesi vardı. Atatürk'ün do umunun 100. yılı münasebeti ile çıkarılı ı 1981 yılına tarihlenmi ti. Bu benzeri yayınlarla gençli e kendisine güven hissi verilmek isteniyordu. Gençli i

¹³ a.g.e. s.4–8

¹⁴ a.g.e.15

12 Eylül'e getiren sebepler arasında gençliğin geçmişi inilmeyi ininde de katkısı oldu una inanılıyordu. Konulan te hise göre gençler kendi kültürlerinden uzakla tırıldıkları için millî olmayan fikir akımlarına ve giderek çatı maya sürüklenmişlerdi. Bu tür çalı malarla 'Çok devlet, hatta imparatorluk kurmaktan daha önemlisi onu koruyabilmek ya atabilmektir. Kurulan devletlerin büyük ço unlukları iç karga alar ve karde kavgası sonucu yıkılmıştı. Birlikte ya amakta olan halklar eserlerinin kıymetlerini bilmelidirler.' Mesajı verilmek isteniyordu.

Bu arayışı M. Kemal Atatürk'ün, "Büyük devletler kuran ecdadımız büyük ve ümüllü medeniyetlere de sahip olmuştu. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklü e ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur. Türk çocu u ecdadını tanıdıkça daha büyük i ler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır." açıklaması ile temellendiriliyordu.

Gençlik olayları emperyalizmle de irtibatlandırılıyor; iç çalkantıların, gençliğin dü man kamplara ayrılması olmasının dı çıkar çevrelerine menfaat sa ladı ı üzerinde duruluyordu. Tırmanmaya ba layan etnik milliyetçilik ark Meselesi'nin yeni tezahür ekli olarak algılanıyordu. Bu dönemde birlikte ya ayan halkların inkârına de il, millî kültürel kimli in olu turucusu olduklarının izahının gerekti ine inanılıyordu. Zira sınıfsız toplum iddiası ile yapılan bir kısım mücadele sınıf mücadelesine dönü türülmü tü. Vatanın bir kısım evladı bölgeci i mücadelesine esas edinmiş bölgelerinin kimlik farkı nedeniyle sömürüldü ünü savunuyor, kar ı görü te olanlarla aralarında ciddi çatı malar olabiliyordu. ark Meselesi'nin yeni sahneleni i için üniversite gençli i vasat olarak seçilmişti. Farklı kimli e mensubiyet iddiası çe itli yayınların yapılmasında Sevr mimarı ülkelerce de destekleniyordu. Bu yayınlarda bölge halkına farklı bir millî tarih, millî dil millî kültür verilmek isteniyor, Türk millî kültürel kimli i ihtilaflı kimliklere bölünmek isteniyordu. Bununla ba lantılı olarak, 'hâkim ulusun ma dur halkı' intibası verilmek isteniyordu. 'Yaratılmak istenilen kimli e mensup olanların siyasî, iktisadî, kültürel sömürüye mahkûm edildikleri, bu mahkûmiyete farklı olu larının yol açmı oldu u' dayatılıyordu. Çeli ki kimlik farklılı ı üzerine kuruluyor ve çözüm, 'ezen kimli e mensup olanların yönetiminden kurtulmak oldu u' ekinde gösteriliyordu. Bu kurtulu un bazı kesimlerde rejim de i ikli i ile (sosyalist veya slamî); bazı kesimlerde, demokratik yöntemlerle ve bazı kesimlerce de iddet yöntemiyle olabilece ine inanılıp etkinlikler sürdürülmü , giderek üstünlük iddet yanlılarının eline geçmi ti.

Bu dönemde ya anılan olaylar Anadolu Türklü ünün kültürel kimli inin tekrar masaya yatırılmasını gündeme getirmişti. Tarih, dil, sosyoloji, kültür ve benzeri alanların bilgileri kültürel kimli i tartı maya ba ladılar. Birlikte ya ayan halkların ortak eserleri olan cumhuriyetin çatısı altında, inkâra sapılmadan, birli i yitirmeden, nasıl ya anabilece i konusunda eserler verme e ba ladılar.

Bu çalı malarının sürdü ü yıllarda Bahaeddin Ögel hocamız, 'Millet ve Milli Birlik Bilinci' adlı kitap münasebeti ile yaptı ı açıklamalarında Türkiye ve Türkiye dı ndaki aynı kültürlü halklar konusunda görü lerini açıklamaktadır. Bu münasebetle; "Türk lehçelerinin kar ılıklı lügatleri yapıldı ı, Türk el sanatları, toponomisi, onomasti i, halk oyunları ve folklorun di er sahalarıyla ilgili çalı malara ciddi bir ekilde devam edildi i taktide, Büyük Türk Dünyası'nın çe itli kesimleri arasındaki saklı kültürel gerçekler ortaya çıkacak; ayrı parçalar görünümü arz eden Türk kültürünün bir bütün oldu u anla ılacaktır. Bu çalı malar kısa zamanda semeresini verirken; Bir tarafta esir Türk ellerinde uygulanmakta olan 'milliyetini unutturma' faaliyeti geçerlili ini yitirecek, di er taraftan Türkiye'de kültür bölücülü ü yaparak mahalli kültür kesimlerinden farklı milliyetler yaratmaya çalı anlar etkisiz hale getirilmiş olacaktırlar." demektedir.¹⁵

Biz hocamıza kültür komisyonlarında yaptı ımız asistanlık yıllarından ve bilgi öleni türü faaliyetlerde kendisinden alabildi imiz irfanı payla tı ımız ortak anıları ölümü münasebeti ile yazmı oldu umuz bir yazıda anlatmaya çalı mıştık.¹⁶

Esasen bir kültür stratejisi dâhisi olan Atatürk'ün DTCF projesi ile TTK ve TDK projelerinin hedeflerini aynılık ve ayrılıklarıyla tartı mak Atatürk'ün kültür milliyetçili ini anlamak için fevkalade gereklidir, kanaatini ta ıyoruz. Türkiye Cumhuriyetini sadece ve yalnız ba ina ana dilli Türkçe olan halk kurmamı , Cumhuriyet, ana dili farklılıklarına ra men bir kültür ve e itim dili olan Türkçeyi millî dil olarak kabul eden halklar tarafından birlikte kurulmuştu. Bu eserin altında, Anadolu'ya Balkanlardan Orta Do u'dan ve Kafkasya'dan gelen ve kader birli i yapmı olan Türk kültürlü halkların da imzası vardır. Bu ortaklık demokratik olma adına demografik yo unlukla orantılı olacaktır. Türk kültür co rafyası Anadolu ve onun ilgili yakın çevresi ile sınırlı de il aynı zamanda ata vatan-ana vatan

¹⁵ .K.Sefero lu-H.Ba bu , **Millet ve Milli Birlik Bilinci**, Türk Kültürünü Ara tırma Enstitüsü, Ankara, 1995

¹⁶ Ya ar Kalafat, Hocam Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürü Dergisi**, S. 320,s.745-752.

meselesidir. Bu itibarla Anadolu’yu ara tırma çalı maları, Anadolu’daki Türk kültürlü halkları kültür akrabaları olan di er halklardan soyutlayarak sa lıklı biçimde yapılamaz.

nceleme konumuz itibariyle sıklıkla tırılacak doku halk kültürü ve özelde de halk inançları kültürüdür. Halk inançları kültürü-halk kültürel kimli i-millî kimlik ba lamında yapılacak antiempyralist kültür strateji ara tırmalarında, halk inançlarına di er ilmî disiplinlerden destek sa lanılması gerekecektir. Bu ihtiyaç bilhassa uluslar arası ili kilerde geli tirilecek yeni strateji metotları için gereklidir. Halk inançları çalı ılırken anonim olması bakımından bir halk felsefesinin oldu undan bahsedilemeyecektir. Felsefe rasyonelken, irrasyonel olan inanç ve bilhassa sınırlarını kolay belirlenemeyen irrasyonel halk inançlarının ilmî i nasıl izah edilebilecektir. Felsefe okul kurucusunun görüşleri ile kimlik edinirken, halk bilgilerinin aksakalların akpürçeklerin birtakım birikimlerine duyulan ihtiyacı ne nispette kar ılayabilecektir. Felsefe, hurafeden gerçe i ayıklarken halk inançları çok kere hurafe içerikli de olabilmektedir. Bu noktada halk inançları felsefe için bir ara tırma vasatı veya kaynaklık niteli i ta ıyabilecek midir?

Bu yıllarda biz Anadolu Türk halk kültürünün de, Anadolu halkı arasında bir kültür köprüsü oldu turdukları üzerinde çalı ıyorduk. Anadolu dı ındaki Türk kültür co rafyası ile hocamın çalı malarındaki bulgulardan hareketle teyit etmeye kalkıp, hocamın da bu alandaki çalı malara bizzat katılmasını isteyince hocamız “Ben anahtarı, metodu sizlere ta ıdım, kapının tam açılması için yeni çalı maları da sizler yapın” anlamında açıklamalar yaparlardı. Hocam eserlerinde ya ayan sözlü kültür örneklemelerine ba vurdu u da olur, ancak onların yapılmasını adeta ilgili disiplinlere bırakırdı.

Biz çalı mamızın bu bölümünde, atasözlerinden hareketle kurt içerikli 12 ayrı atasözünü Türkiye, Kuzey ve Güney Azerbaycan, Osmanlı, Uygur, Gagavuz, Çuva Kırız, Kazak Tatar Ba kurt gibi farklı Türk lehçelerine ait 240–250 özlü sözle kar ıla tırmaya çalı aca ız. Türk lehçelerine göre atasözü seçimini Ö. Çobano lu’nun bir esrinden ¹⁷ yapıp bizim sözlü kültür verilerimizdeki bilgilerle kar ıla tırdık.

Kurda konuk giden köpe ini yanında götürür (Türkiye Türkçesi)
Kurdun konaklı ına get, köpe i de ardından apar (Kazak Türkçesi)
Börünen dost olsan, itin yanında olsun (Kırım Türkçesi)
t ilen yolda ol ama çoma ı elinden yere koma (Ka kay Türkçesi)
Kurda mihman bolsan, köpünün yanında bolsun (Türkmen Türkçesi)
t bilen yolda bolsan kolindin tayak çü misun (Uygur Türkçesi)

Kurdun adı kötü, arada tilki var, ba keserler (Türkiye Türkçesi)
agal bar ba mı iyer, gurdun adı yamandır (Türkmen Türkçesi)
Çakal var ki, ba keser, kurdun adı bedmandır (Kazak Türkçesi)
Çakal var ba kopardı Türkün adı yamandı (Kerkük Türkçesi)
Tilki var ba koparır, kurdun adı pislige çihib (Güney Azerbaycan Türkçesi)

Kurdun a zı yese de kan yemese de kandır (Türkiye Türkçesi)
Börinin avzı jese de kan, jemese de (Kazak Türkçesi)
Börinin yesa ham o zi kan, yemese ham a zi kan (Özbek Türkçesi”
Ba kurdın avızı yesen de kan, yemesen de kan (Nogay Türkçesi”

Kurdun o lu kuzu olmaz (Türkiye Türkçesi)
Börinin balası böri bolur (Kıpçak Türkçesi)
Kurt enügi yine kurt olur (O uz Türkçesi)
Kurt eni i köpek olmaz (Bulgar Türkçesi)
Böriden eçki pütpes (Altay Türkçesi)
Birönün bari kök (Afgan Türkçesi)

Kurt/ t a zından kuzu/kemik alınır mı? (Türkiye Türkçesi)
Kurt avın komaz (O uz Türkçesi)
Ka kar savarençen surah kayalla tuhas suk (Çuva Türkçesi)
Canavar azından kuzu alınmaz (Gagavuz Türkçesi)
Suskiçi huçanan peerişçen me (Hakas Türkçesi)

¹⁷ Özkul Çobano lu, *Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü*, Atatürk kültür Merkezi Ankara 2001 s.365–372.

Kurta zından olmaz sumuk çihardan (Ka kay Türkçesi)

Kurt Zayıflı ını ite bildirmez di ini gösterir (Türkiye Türkçesi)

Börü arıklı ın bildirmes itke ti in ırcaytır (Altay Türkçesi)

Börü kartlı ın belletmez itke ti in ak aytır

Böri arı ın bildirmez için itge tügen çüyre aylandıra erdi (Karaçay Türkçesi)

Böri arıklı ın bildirmes, sırtını cünin kampaylar (Karakalpak Türkçesi)

Kurt dumanlı havayı sever (Türkiye Türkçesi)

Kurd dumanlu gün ahtarur (Güney Azerbaycan)

Börünün azığı boranda (Karaçay Türkçesi)

Kurt eni i yine kurt olur (Türkiye Türkçesi)

Böri beri kök (Afganistan Türkleri)

Börinin balisi böre (Uygur Türkçesi)

Kurt u a ı kurt olar (Ka kay Türkleri)

Kurt kocayınca ite maskara olur (Türkiye Türkçesi)

Aslan kartaysa çıkan uyasan közetler (Altay Türkçesi)

Kocalanmı kurt, çüpe in maskarası olur (Balkar Türkçesi)

Büri kartaysa itler külkisi bula, imi . (Tatar Türkçesi)

Kurtla koyun dost olmaz (Türkiye Türkçesi)

Kurt koylarga çoban bolmas (Kıpçak Türkçesi)

Ka kar ketevençe putek surah kurayman (Çuva Türkçesi)

Kuuda kuzu emanet edilmes (Deliorman Türkçesi)

Gurt bilen goyun guda bolmaz, guda bolsa da goyun gülmez (Türkmen Türkçesi)

Kurt kom usunu yemez/Kurt kurdu, it iti yemez (Türkiye Türkçesi)

Böri kon isin cemes/ t itni a amas (Altay Türkçesi)

Ka kara ka kar simest (Çuva Türkçesi)

t itni a amas (Kumuk Türkçesi)

Böri hamsayiga ala karamas (Özbek Türkçesi)

Kurt tüyünü de i tirir huyunu de i tirmez (Türkiye Türkçesi)

Böri kılın taslasa da, kılı ın taslamas (Nogay Türkçesi)

Tilkü tügen ta lar, huyun ta lamaz. (Kırım Türkçesi) ¹⁸

Bizim halk inançları çalı ıcısı olarak tespitlerimiz arasında ise;

“Aç kurt gibi saldırmak”

“Ardından yüz köpek havlamayınca kurt, kurt sayılmaz”

“Kurda konuk giden köpe ini yanında götürür”

“Kurdu ormandan açlık çıkarır”

“Kurdun adı çıkmı tilki var ba keser”

“Kurdun a zından kuyruk alınmaz”

“Kurt kom usunu yemez”

“Kurtla koyun kılıçla oyun olmaz”

“Kurtla ortak olan koyunun payı ya tırnak ya ba ırsak”

“Kurktan korkan koyun saklamaz”

“Keçi kurttan kurtulsa gergedan olur.”

“Keçiye rakı içirmi ler kurdun evini sormu ”

“ l oğrusuz da börüsüz olmaz”

“Kurt tüyünü de i tirir ama huyunu asla”

“Kurt kurtlu unu eninde sonunda yapar”

“Kurttan kuzu do maz”

“Zamanında gözünün kurdunu kırmazsan gün olur o senin ba ını kırar”

¹⁸ a.g.e.

“Kurttan kula ı Eksik”
 “Kurtla kıyamete kadar”
 “Kurt koyunun pahalı oldu unu bilmez”
 “Tüylü koyunu kurt yemez”
 “Kurt ile Koyun ate ile su”
 “Kurdu koyunla barı tırmak”
 “Ne kurdu gör ne kulhuyu/İhlası oku”
 “Kurtlar ile ku lar ile Mevla’yı ça ırmak”
 “Kurda ku a yem olmak”
 “Kurt kurdu yemez”
 “Kurdun a zını ba layan da açan da ona rızkını verendir.”
 “Kurt yüzü mübarektir”
 “A zı ba lı kurt emin kurttur”
 “Kurt uluyanda gökten Kudret helvası ya ar”
 “ t kurt gibi ulur ise u ursuzluk getirir”.
 “Kurdun yol kesmesi zafer alametidir.”¹⁹ 2007”

“Kurt kom usunu talamaz”, “Kom u kurdu beni talasın” atasözlerinin geçmi lerine gidilirken; “Böri ko nısın yimes”i belirtmekte ve bu konuyu Güvahi’den bir beyitle yâd etmektedir:

“Çün incitmez meseldir kon usun kurt,
 Sen incitmek neden olanı hem yurt”²⁰

Güvahi’nin “kurt” tanımı ile bizim “Türk” tanımımız arasında çok ince ve fakat çok sa lam olan aynı zamanda geçmi te bilhassa tasavvuf ehline gündeme getirilmi olan bir ba bir ilinti vardır. Biz Türk’ü töre ba lantılı bir ya am biçimi olarak dü ünüyoruz. Türklük, özelde de mistik boyutu da olan bir ili kiler bütünüdür. Türklü ü ki io lu ile Tanrı, ki io lu ile ki io lu, ki io lu ile canlı ve cansız çevresi, ki io lu ile resmi idari yönetim ili kileri bütünü olarak dü ünüyoruz. Genceli Nizami, Mevlana, Yunus Emre ve di erlerine göre Türklük güzellik ve Türk güzel demektir. Türkçe güzel dil, Türkeli güzel yurt, Türk töresi adalet ve demokrasi içerikli idi. Türk sesi, yüzü, i i, ili kileri güzel demektir. Türk ya malayan, çapulculuk yapan haksız kazanç edinen, tembel olan de ildi. Ki io lu güzelliklerle bezendi i nispette Türk olabiliyor veya Türklükten uzakla ıyordu. Kurt kom usunu incitmez iken, halk tefekküründe kurda itibar eden bir halk, hem inciten ve hem de Türk olabilir mi idi?

2. Sonuç

Böylece kurdun Türk kültür co rafyasında bir kültür köprüsü oldu u ve sözlü kültürümüze atasözlerimizde ya adı ı söylenebilecektir. Alınan atasözlerinin daha ziyade mistik boyutlarına öncelik verilmemi tir. Hal bu olunca “kurt”un yerini aslan, it, tilki de alabilmektedir. Biz, Türk kültürlü halkların halk tefekkürlerinin derinliklerinde kurda mitolojik bir yer verildi i kanaatindeyiz. Kurdun totem, tös veya ongun olu u biryana o adeta ak ve kara iyeleri kimli inde bir arada barındıran gerekti inde don da de i ebilen adeta hayra ve gerekti inde de adeta hayırlı olmayan bir güce sahiptir. Yaratan olarak kabul edildi ini gösteren örnek bulma imkânımız olmadı. Ancak sistemdeki yeri itibariyle adeta don de i ebilen etkin bir iye olup etrafında kült olu mu tur. Hun mparatoru Atilla’nın ilahî duyurucu da olabilece i, din ve devlet adamlı nı temsil eden bir lider oldu u iddiaları da var iken, Atilla’nın kurda benzetildi i bilinmektedir.²¹

Hocam Bahaeddin Ögel’in çalı malarındaki kurt ile ilgili bulguları konu alan evvelce bir çalı mamız olmu tu. Bu yazımızda konuyu tekrar ele almamız gerekti ini belirtmi tik.²² Sanırım Türk kültürlü halkların inançlarında kurt konusunu inceleyen yeni çalı malarımızda da hocamın çalı malarına tekrar tekrar ba vurmamız gerekecek.

¹⁹Ya ar Kalafat, Türk Kültürlü Halklarda Halk nançları –I-, Türk Halk rfanında Kurt, Lalezar, Ankara 2007.

²⁰B.Ögel, Türk Mitolojisi I., s.45.

²¹B.Ögel, a.g.e. 44.

²²Ya ar Kalafat, “Dedem Korkut’un Kurdu”, Prof. Dr. Cihat Özönder Armağanı ‘baskıda’

KAYNAKÇA

- A an, Abdulkadir Yuvalı Muhammed Be ir (1995), (Hazırlayanlar) **Prof. Dr. Bahaeddin Ögel**, Türk Dünyası Ara tırma Vakfı, stanbul.
- Beydili, Celal (2005), **Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük**, çeviren; Eren Ercan, yurt Yayınları, Ankara.
- Çobano lu, Özkul (2001), **Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü**, Atatürk kültür Merkezi, Ankara.
- Kalafat, Ya ar, Hocam Bahaeddin Ögel, **Türk Kültürü Dergisi**, S. 320, Ankara.
- Kalafat, Ya ar (2007), **Türk Kültürlü Halklarda Halk İnançları I, Türk Kalk İrfanında Kurt**, Lalezar, Ankara.
- Kalafat, Ya ar, “Dedem Korkut’un Kurdu”, **Prof. Dr. Cihat Özönder Armağanı** ‘baskıda’
- Kalafat, Ya ar, “Sarı Saltuklular”, www.yasarkalafat.info
- Kaypanov, Bilal (2000), “Karaçay Türklerinin Börü ‘Kurtla’ İgili Töreleri” **As-Alan**, Moskova, 2000.
- Ögel, Bahaeddin (1989), **Türk Mitolojisi, C. I, ‘Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar’** Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Sefero lu .K.-H.Ba bu (1995), **Millet ve Milli Birlik Bilinci**, Türk Kültürünü Ara tırma Enstitüsü, Ankara.